

holdning præsenteres derimod altfor kort, og der består et misforhold mellem det danske og svenske kildemateriale således, at vi kun får en alment holdt beskrivelse af den svenske og norske befolknings holdning til de danske skandinavistiske idéer. Bogens undertitel begrænser den ganske vist til Danmark, men efterlader disse problemer åbne. Der er enkelte fejl: Østrig-Ungarn eksisterede ikke før 1867, *Zollverein*-spørgsmålet fremstilles altfor forenklet, og beskrivelsen af Tysklands forening savner præcision. Disse bemærkninger og anmærkninger rækker blot ikke ved den kendsgerning, at Becker-Christensens bog er forskningsmæssigt værdifuld og fængslende, og at den bør stimulere til fortsat forskning både i Danmark og de øvrige skandinaviske lande.

Em. Halicz

Eric Johannesson: Den läsande familjen. Familjetidskriften i Sverige 1850–1880. Nordiska museets Handlingar nr. 96. Sthlm. 1980. 296 s., 39 ill. Pris sv. kr. 120,65.

Med forbillede i de tyske familietidsskrifter opstod omkring 1850 i Sverige lignende publikationer, først og fremmest *Svenska Familj-Journalen* (1862–87) og *Förr och Nu, illustrerad läsning för hemmet* (1870–87, første serie). Studiet af denne tidlige populærpresse er i dag et højt prioriteret emne inden for dele af svensk litteraturforskning, mens danske litteraturforskere mere har beskæftiget sig med aktuelle blade.

Interessen for denne populærpresse hænger sammen med, at litteraturforskningen i stigende grad er blevet ideologikritisk og socialhistorisk orienteret. Begge disse aspekter gør sig gældende i Eric Johannessons *Den läsande familjen*, en disputats om familietidsskrifternes fremkomst i Sverige og om deres baggrund i middelklassens ekspansion og tidens liberal-demokratiske strømninger. Det ideologikritiske er dog ikke stærkt markeret i Johannessons arbejde. Snarere er han ideologihistoriker: han er opmærksom på den (små)borgerlige ideologi i dens forskellige ytringsformer, men han ser det egentlig ikke som sit ærinde at kritisere den.

Hans bog er et særdeles solidt og velovervejede mediesociologisk arbejde. Ved at koncentrere sig om de to førende tidsskrifter, det liberale *Svenska Familj-Journalen* og dets kristelige modstykke *Förr och Nu*, kan han i detaljer belyse tidsskrifternes opkomst, læserkreds, redaktionelle linie, deres illustrationer, deres åbenlyse og skjulte ideologi, mændene bag dem og deres markedsvilkår. Skildringen af de to tidsskrifter bliver et stykke samfunds- og kulturhistorie.

Af Johannessons observationer er især to interessante. Den ene er, at tidsskrifternes opståen og udbredelse ikke kan forklares som en virkning af skolereformer. Allerede længe før 1850, hvor udviklingen på tidsskriftsmarkedet tager fart, var læsefærdigheden udbredt. Johannesson kan derimod pege på forbedringen af samfærdselsmidlerne og andre tiltag på det samfundsmæssige område som en mere nærliggende baggrund. Det er industrisamfundets fremvækst, der er familietidsskrifternes forudsætning.

Den anden observation drejer sig om tidsskrifternes ideologi. Familien er ikke bare målgruppe, men tillige ideologisk centrum for tidsskrifterne. Og familieideologien er forbundet med tanker om fædreland, fremskridt og udvikling. For en dansk læser er det mest interessante ved Johannessons billede af familietidsskrifterne dette, at de var et led i en liberaldemokratisk strømning.

I Danmark havde man, som Johannesson bemærker, en udbygget familieideologi længe før end i Sverige, hvor den først formuleres hen mod 1850. Men man havde så godt som ingen familietidsskrifter. Forklaringen kender Johannesson ikke, men den kan formuleres i tilknytning til hans egne iagttagelser på det svenske materiale. Industrialiseringen tog

herhjemme først fart i sidste del af århundredet, altså betydeligt senere end i Sverige. Og en bred liberal opinion fik vi endnu senere hos os. Familien er i Danmark langt mere en konservativ højborg, ikke arnen for udvikling og fremskridt.

Eric Johannessons *Den läsande familjen* er et værk, der bygger solidt på international forskning. Bogen har kvaliteter både som materialesamling og som kritisk-prøvende fremstilling. Den forener moderne sociologiske synspunkter og problemstillinger med det, som gennem årtier har været kendemærket på svensk humanistisk forskningstradition: den brede veldokumenterede indsamling af fakta og den forsigtige vurdering af hypotesernes rækkevidde, med andre ord – positivistisk videnskab.

Som disputats er bogen karakteristisk svensk. Dens hovedteser er ikke stærkt markerede og går aldrig længere end til det, der kan bevises eksakt. For den nyere forskningssituation i Sverige er den desuden karakteristisk ved nok at være et enmandsarbejde, men dog at være intimt knyttet til et forskningsmæssigt kollektiv: den såkaldte pressegruppe ved *Literaturvetenskapliga Institutionen* i Uppsala. Også en projektgruppe ved samme universitets historiske institut har forfatteren plejet kontakt med, således at denne gruppe har kunnet forelægge problemer, som ønskedes belyst i disputatsen.

De svenske disputats er ikke bare forvandet til eksamensopgaver, de er også udtryk for behov i et givet forskningsmiljø, forhold som den her foreliggende solide sociologiske fremstilling af familietidsskrifterne i forrige århundrede dog kun har nydt godt af: i eksakthed, solide studier og bredde af de problemer, der belyses.

Johan de Mylius

Gordon A. Craig: Germany 1866–1945. Oxford History of Modern Europe. Oxford University Press 1978. 825 s.

I serien Oxford History of Modern Europe har Gordon A. Craig, kendt bl.a. for sit værk om den preussiske hær 1660–1945, skrevet et bind om Tyskland 1866–1945, der er en spændende og særdeles dybtgående analyse af disse 79 års tyske historie.

Craig starter med Bismarck. Nok har en del nyere historikere, først og fremmest Helmut Böhm, søgt at fremhæve de økonomiske og sociale faktorer bag Reichsgründung, »yet it is certainly unnecessary to apologize for introducing Bismarck's name at the outset« (s. 2). Det er bestemt ikke kun Bismarck, men Craig viser ganske klart, hvordan Bismarcks politik var helt afgørende i »Mellempærioden« 1866–1870, hvor Mainlinien lå som et skel mellem Det nordtyske Forbund og de sydtyske stater, og hvor den sydtyske partikularisme nu stod som en hovedhindring ved siden af den franske modstand mod en endelig tysk samling. Og også i 1870/71 er det Bismarck, der har det afgørende ord.

Craig går herefter igang med at se på kejsertiden og konstaterer efter en gennemgang af den institutionelle struktur, at denne var så klodset og så fuld af modsigelser og flertydigheder, at det ikke ville være let at styre dette rige effektivt. Her var selv en Bismarck ikke altid i stand til at klare problemerne, især da man når 1880'erne, hvor Craig understreger, at de politiske metoder, der havde virket i 1860' og 1870'erne nu viste sig uvirk-somme overfor 1880'ernes problemer. Og det er også i 1880'erne at man svækker såvel kanslerens som rigsdagens autoritet ved at give hærens øverstbefalende direkte adgang til kejseren.

Craig skriver ikke kun kejserrigets politiske historie; også aspekter som religion, uddannelse og kunst behandles grundigt og Craig gør her op med Meinekes these om, at mens det politisk gik ned ad bakke, så var åndslivet karakteriseret ved energi og sundhed. »It is difficult to support this hypothesis«, skriver Craig s. 180, og bl. a. ved at bruge Ernst